

Scythian burial located in the middle part of the long mound. Characteristics of the burial inventory permit concluding that the buried man belonged to "wealthy stratum of the working people" (according to V. F. Gening) and dating in the burial by the 5th century B.C. Two groups of materials are distinguished: weapon and parting food. Functional purpose of spheroids ("sling stones") is interpreted anew when characterizing the burial inventory. A group of spheroids for incense is distinguished. It is assumed that these stones might be used for cooking. Study of the burial widens the notions about certain peculiarities of steppe Scythian's tenor of life.

Одержано 04.03.85.

До питання про грецьке населення Неаполя Скіфського

Ю. П. Зайцев

У публікації розглядаються нові матеріали, отримані при дослідженні Неаполя Скіфського, які засвідчують наявність грецького населення в цьому центрі.

Взаємовідносини грецьких полісів та їх варварського оточення є однією з важливих проблем в історії Північного Причорномор'я. Складовою її частиною є питання про місце та роль грецького населення в житті кримської Скіфії та її столиці. Знахідки різних часів у Неаполі Скіфському групи присвячувальних написів дали можливість встановити проживання тут греків, які ймовірно знаходились на службі у скіфського царя та займались торгівлею¹. Проте виділення грецького населення Неаполя та визначення ступеню його впливу на місцеве обмежилось аналізом матеріалів розкопок мавзолею та некрополя, які відносились до періодів після Діофантових воєн². Увагу привертає також знайдене поховання з характерними грецькими рисами в поховальному обряді I ст. н. е.³ Тому метою даної праці є виявлення грецького населення та виділення його функцій у житті Неаполя II ст. до н. е. безпосередньо за археологічними матеріалами городища.

Серед досліджених районів Неаполя особливо цікавою є ділянка перед центральними воротами, частково розкрита у 1946—1956 рр. Тавро-Скіфською експедицією під керівництвом П. М. Шульца, де ще минулого століття було виявлено більшість написів-присвячень грецьким богам⁴. Тут було відкрито кілька горизонтів забудови, з яких найбільшу увагу привертає найнижчий, який дослідники датують елліністичним часом та інтерпретують як залишки будинків еллінізованої скіфської знаті.

Проте звернімося безпосередньо до результатів розкопок.

Розкоп А (1945—1950 рр.) (рис. 1, А). Разом із залишками центральних воріт перед ними розкрита площа, вимощена дрібним камінням та товченим вапняком. За 15 м від в'їзду виявлено залишки монументальної споруди (будівля Л), що мали вигляд стіни з двома виступами-портиками по краях. Збереглася лише частина східного, ви-

¹ Соломоник Э. И. Эпиграфические памятники Неаполя Скифского // НЭ.—1962.— № 3.—С. 36—41; Дашевская О. Д. Четвертая надпись Посидея из Неаполя // СА.—1960.— № 1.—С. 216, 217.

² Раевский Д. С. К истории греко-скифских отношений II в. до н. э.—II в. н. э. // ВДИ.—1973.— № 2.—С. 110.

³ Пуздровский А. Е. Погребение в амфоре на некрополе Неаполя Скифского // Материалы к этнической истории Крыма.—К., 1987.—С. 205.

⁴ Высотская Т. Н. Неаполь—столица государства поздних скифов.—К., 1979.—С. 17, 18; Шульц П. М. Розкопки Неаполя Скіфського в 1946 р. // АП УРСР.—1947.—Т. 2.—С. 118.

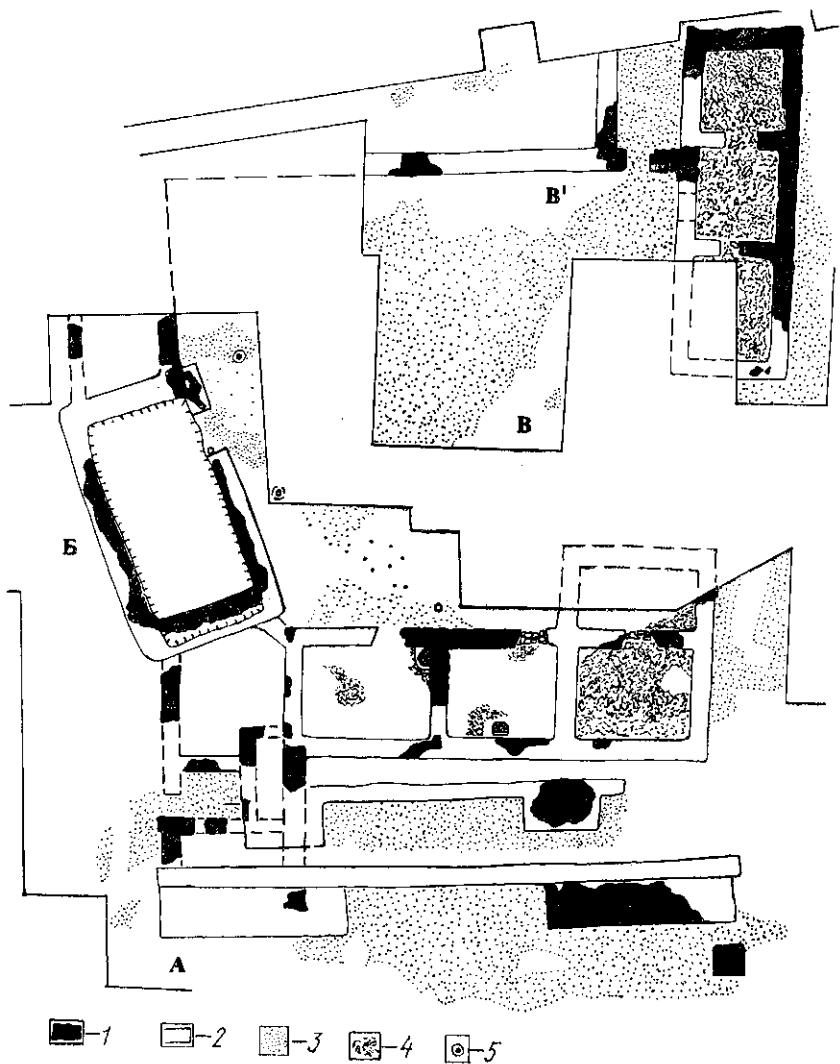

Рис. 1. План будівельних решток II ст. до н. е. перед центральними воротами: А, Б, В, В'—розкопи. Умовні знаки: 1—стіни, 2—сліди вибирання стін, 3—вибукування, 4—підлога, 5—стовпові ямки.

кладеного по периметру грубо обробленими та рустованими квадратами на висоту трьох рядів і по центру забутованого дрібним та середнім камінням. Інші частини споруди можна відновити за постелями у скелі та слідами виборок стін. У глинистому шарі, що утворився внаслідок його зруйнування, трапилась вапнякова капітель (рис. 2, 1), дрібні уламки мармурової та бронзової скульптури, постаменти з присвяченням Євмена Деметрі та багато фрагментів черепиці⁵. Крім того, в більш пізніх шарах знайдено кілька квадратних плит з ретельно обтесаними бічними гранями та однією поверхнею (рис. 2, 3), можливо, також з руїн цієї споруди. В кількох метрах на північ збереглися вирубані у скелі постелі кладок аналогічної будови (стіна К) менших розмірів, причому вибукування площі, що була пошкоджена фундаментом будови Л, межувало з нею⁶. Ці споруди були датовані відповідно II та III ст. до н. е.⁷

⁵ Карасев А. Н. Раскопки Неаполя Скифского в 1950 г. // КСИИМК.— 1953.— Вып. 49.— С. 79, 80.

⁶ Там же.— С. 81.

⁷ Высотская Т. Н. Указ. соч.— С. 59, 60.

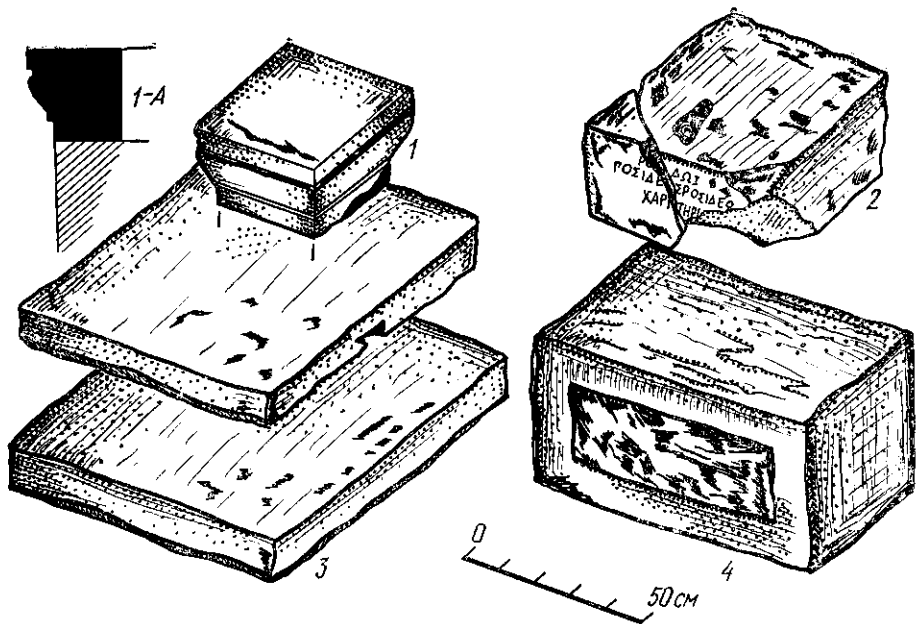

Рис. 2. Архітектурні деталі будівлі з портиками (1—4).

Розкоп Б (1945—1950 рр.) (рис. 1, Б). Розкриті залишки двох великих споруд. На північ від будівлі з портиками були знайдені кладки, що частково збереглися, та глинобитні підлоги великої трикамерної видовженої з заходу на схід будівлі (будинок Р) площею близько 140 м². У центральному та західному приміщеннях збереглися пристінні вогнища з кам'яних плиток. На підлозі східного знайдено розвал штукатурки з розписом (1200 фрагментів)⁸. На північних стінах східної та центральної кімнат збереглися отвори для дверей, виконані з великих блоків з пазами для рам. Можна припустити наявність четвертого нерозкритого приміщення, що з півночі підходило до східного. Навколо будівлі та на поверхні її підлог виявлені прошарки пожежі та сліди руйнувань, що пов'язують з походом Діофанта⁹. Вони містять у собі велику кількість фрагментів черепиці.

«Будинок з напівпідвалом», розкритий на захід від будинку Р, має значне відхилення від осі південь — північ. Добре зберігся заглиблений на 0,6 м у скелю напівпідвал площею 72 м² та кладки цоколів південно-західної, північно-західної та, частково, південно-східної стін. Очевидна перебудова, в результаті якої вкорочено будівлю, а південну стіну зведено прямо на дні вирубки. Нижня частина заповнення складалася з однорідного шару зрушеної глини та сажі з великою кількістю уламків черепиці, амфор, розписного тиньку та ін. Напівпідвал побудовано в III¹⁰, а можливо, IV ст. до н. е.¹¹, перебудовано у III ст. до н. е., а руйнація пов'язана з подіями Діофантових воєн кінця II ст. до н. е.¹²

Розкоп В (1945—1949 рр.) (рис. 1, В). На площі 100 м², за кілька метрів на північ від будинку Р, розкрита поверхня вибукування вапняковою крихтою, що була перекрита прошарками сажі елліністичного часу.

Розкоп В¹ (1956—1959 рр.) (рис. 1, В¹) на півночі межує з розкопом В. У східній частині відкриті кладки та глинобитні підлоги споруди, що складається з трьох однакових приміщень, витягнутих з півдня на північ. Їх залишки були перекриті завалами глини, що відносилися

⁸ Карасев А. Н. Указ. соч.— С. 78, 79.

⁹ Высотская Т. Н. Указ. соч.— С. 74, 75.

¹⁰ Шульц П. М. Вказ. праця.— С. 118.

¹¹ Высотская Т. Н. Указ. соч.— С. 79.

¹² Шульц П. М. Вказ. праця.— С. 119.

до II ст. до н. е.¹³ Із заходу до неї підходить бруківка з дрібного каміння та вапнякової крихти. В західній частині розкопу, яка не досліджувалась до горизонтів селеністичного часу, трапились верхні камені залишків кладок південної та східної стін споруди, багато фрагментів розписного тиньку та елліністичної черепиці.

Для всіх описаних ділянок необхідно відзначити абсолютну невідповідність обсягу розвалів будівель, що збереглися, навіть мінімальному теоретичному обсягу їх стін, дахів та містилища. Складається враження, що місце пожежі було перекопане, найімовірніше, в пошуках цілих речей (черепиці, посуду тощо) під час інтенсивної забудови в наступний період. Після чого частково було зсипано у підвал, а основну масу вивезено в інше місце.

Нові матеріали, що значно доповнюють попередні дані розкопок Тавро-Скіфської експедиції, були здобуті в 1979, 1987 роках під час дослідження приміської території під насипом пізнього зольника № 3, розміщеного за 30 м на південь від центральної брами*.

На відстані близько 50 м, по обидві сторони передбачуваного полотна давньої дороги, суцільною смугою розкриті викиди, що складаються з обпаленої глини, великої кількості вугілля й тиньку (рис. 3, Б). При майже повній відсутності тут фрагментів ліпної кераміки зовсім незвичайна для Неаполя кількість та різноманітність фрагментів грецької керамічної продукції.

Відсутність на місці їх залягання слідів споруд, наближеність до групи споруд перед брамою, ідентичність структури синхронному заповненню підвалу, нарешті, знахідки фрагментів одних і тих же предметів на обох ділянках дозволяють припустити, що відкритий за межами кріпосних стін шар пожежі та руйнувань було винесено з ділянки, яка розглядалася. На користь цього припущення може свідчити співпадання об'єму заповнення напівпідвалу та приміських викидів (близько 400—420 м³) з розрахунковим середнім об'ємом глинобитних стін та даху будівель комплексу, що існував. За цими даними стає можливим об'єднання групи матеріалу, здобутого Сімферопольською і Тавро-Скіфською експедиціями.

Відомостей про архітектурне лаштування та будівельні деталі споруд небагато. Частково обгорілі сирцеві цеглини майже всі подрібнені на однорідну глинисту масу. Зустрічаються також і цілі екземпляри розмірами 0,4×0,25×0,15 м. Серед великої кількості вугілля, поруч із залишками балок та перекриттів, досить багато шматочків дрібних лозин та паличок, відбитки в'язок яких зберегли грудочки обгорілої глини. Можливо, це свідчення про утеплення даху в'язанками хмизу, обмазаного глиною. Фрагментів черепиці у викидах приміської території, при умові розкриття половини їх площі, знайдено до 5000; за попередніми підрахунками, приблизно від 130 соленив та 80 каліптерів. Понад 90% будівельної кераміки — синопська продукція. Солені всі одного типу та розміру, каліптери переважно напівкруглі, набагато менші від гранованих¹⁴. Останні 10% припадають на боспорську черепицю¹⁵. Фрагменти херсонської — поодинокі. Трапились усього одне синопське клеймо з ім'ям Діонісія, що датується III ст. до н. е.**

На жаль, подібних підрахунків матеріалів Тавро-Скіфської експедиції немає, проте, виходячи з наявних, загальна кількість умовно цілих соленив з шарів пожежі обмежувалася п'ятьма, максимум шістьма. Але цієї кількості недостатньо навіть для покриття будинку з напівпідвалом, тоді як череп'яний дах мав ще й будинок Р (а, можливо, й ін-

¹³ Высотская Т. Н. Указ. соч.— С. 78.

* Розкопки Сімферопольської експедиції ІА АН УРСР. Автор вдячний начальнику експедиції О. О. Махньовій за люб'язний дозвіл використати матеріали в статті.

¹⁴ Археология СССР. Античные государства Северного Причерноморья.— М., 1984.— Табл. XXXVII, 21, 22, 25.

¹⁵ Керамическое производство и античные керамические строительные материалы.— М., 1966.— С. 53.

** Визначила та протатувала О. О. Махньова.

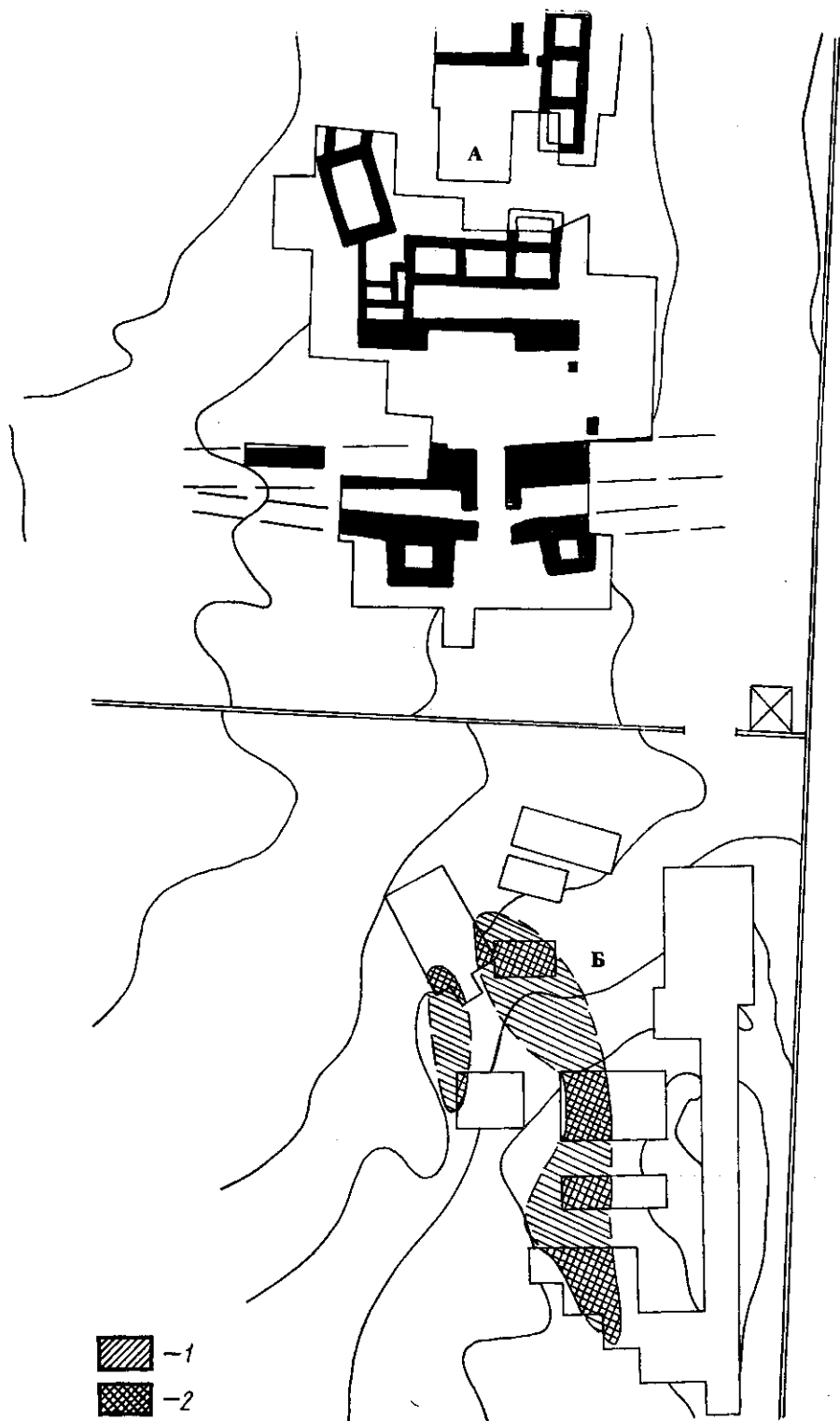

Рис. 3. План розміщення розкопів Тавро-скіфської (А) та Сімферопольської (Б) експедицій. Умовні знаки: 1, 2 — викиди з пожежі.

ші). Подібна невідповідність може служити на користь припущення про вибірку з пожежі та наступному використанні черепиць, які збереглися. Цим же пояснюється і значно менша кількість уламків каліптерів, які через свою форму значно міцніші за солені. Тут знайдено до

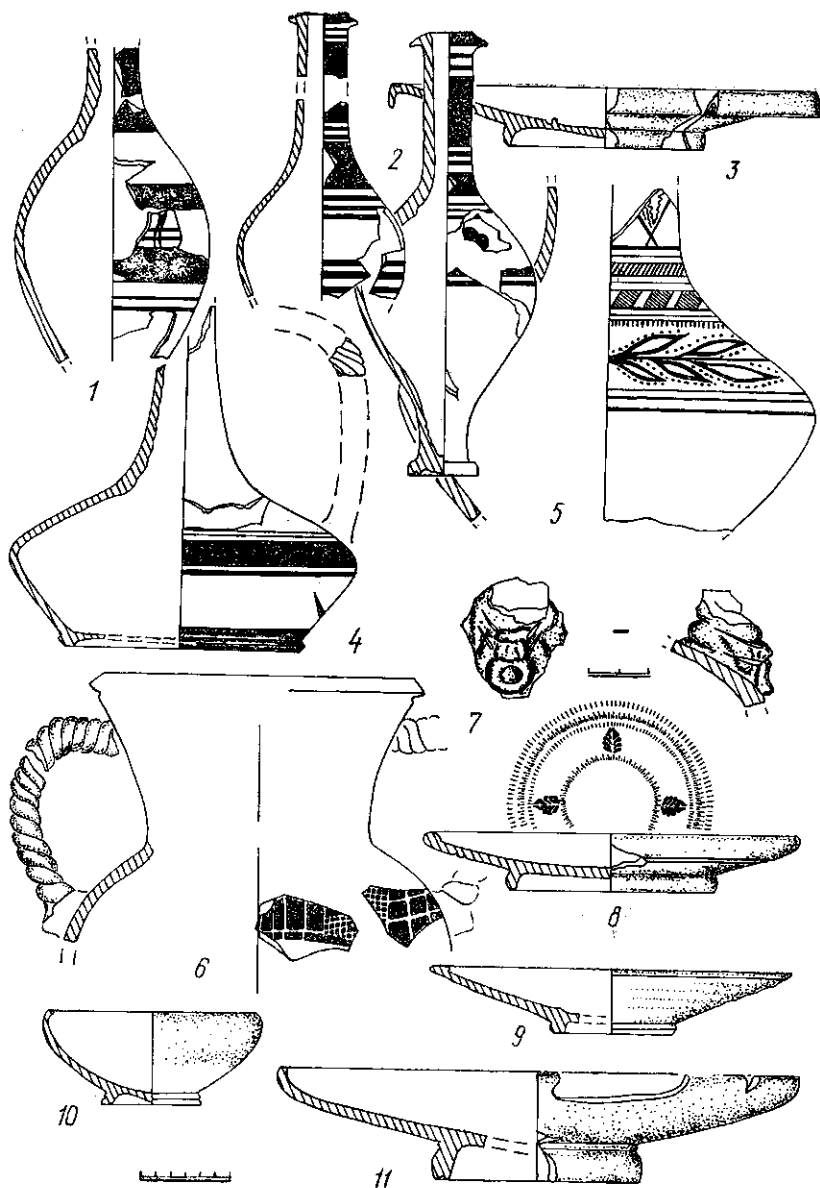

Рис. 4. Зразки столової, чернолакової та розписної кераміки (1—11).

трьох тисяч фрагментів амфор, що утворювали цілі завали. Точно перерахувати уламки з підвалу не вдалося, проте неодноразово відзначалась їх велика кількість¹⁶. Родоська продукція складає понад 90% виявленої тут тари. Більшість уламків вкриті нагаром вина та масла, що вказує на загибель амфор разом із тим, що в них містилося. На деяких фрагментах збереглися помітки у вигляді продряпаного косою хреста на горловині, червоної смуги під вінцями та графіті — ім'я СОΚΩΝΟΣ. Попередні підрахунки за профільними частинами та клеймами (на приміській території їх знайдено до 70-ти) дають до 40 посудин. У заповненні напівпідвалу також знайдено понад 60 клейм від 35—40 посудин¹⁷. У цілому ж напередодні пожежі налічувалося до півтори сотні заповнених амфор. Розподіл знайдених клейм згідно з хронологічними групами приблизно однаковий для напівпідвального заповнення та приміських шарів фабрикантських та епонімних клейм

¹⁶ Шульц П. М. Вказ. праця.— С. 79.

¹⁷ Высотская Т. Н. Указ. соч.— С. 79.

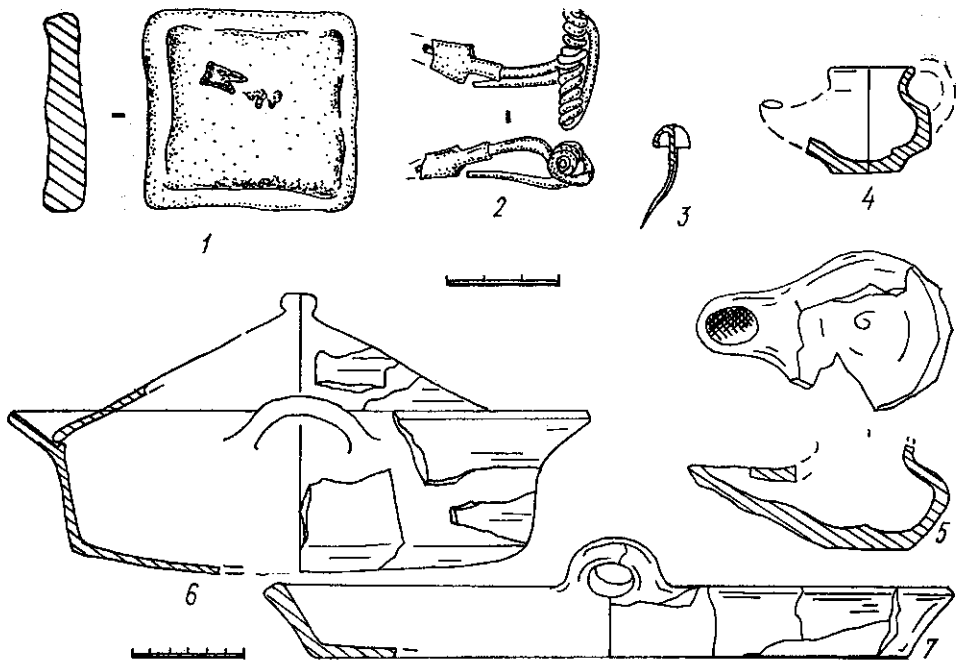

Рис. 5. Металеві предмети, кухонний посуд та світильники (1—7).

V групи (150—108 рр. до н. е.), що датують пожежу, приблизно по 30% від загальної кількості. Близько 5% клейм відноситься до IV групи (180—150 рр. до н. е.), інші — до III (220—180 рр. до н. е.). При очевидному одночасному зберіганні всіх посудин пояснити таке сполучення поки важко. Нечисленні фрагменти коських амфор з двоствольними ручками, синопських та коричневоглиняних.

Окрему чималу групу складає столова та проста гончарна кераміка. Чорнолаковий посуд, мабуть, аттичного походження, поданий фрагментами двох великих чашок чи блюд (рис. 4, 11), уламком відкритої посудини з наліпленням у вигляді голівки негра, прикрашеної розводами білої фарби (рис. 4, 7), фрагментами пеліки з розписом білою фарбою (рис. 4, 6). Аналоги відомі в некрополі Ольвії¹⁸. Багато невідзначених уламків закритих та відкритих посудин.

Звичайний для періоду пізнього еллінізму буролаковий посуд: фрагменти тарілок (рис. 4, 9) та чашок (рис. 4, 10). Деякі прикрашені на дні штампованими пальметками та насічками (рис. 4, 8). Аналогічний посуд знайдений в Ольвії¹⁹ та інших містах Північного Причорномор'я. Численними є уламки «мегарських» чаш, вкритих лаком різних відтінків та різної якості.

Поряд з черепками простих лагіносів (рис. 4, 2), поширених в Ольвії та на Боспорі, зустрілися фрагменти кількох екземплярів, розписаних коричневим лаком (рис. 4, 4), іноді по білому облицюванню (рис. 4, 3). Подібні до них відомі з елліністичного некрополю Ольвії²⁰. Необхідно згадати близький за складом глини та лаку розпису великий лагінос (рис. 4, 5), знайдений на підлозі східної будівлі²¹. Декілька

¹⁸ Парович-Пешикан М. Некрополь Ольвіи эллинистического времени.— К., 1974.— С. 124, 125.

¹⁹ Леви Е. И. Керамический комплекс III—II вв. до н. э. из раскопок Ольвийской агоры // Ольвия. Теменос и агора.— М.—Л., 1964.— С. 253; Парович-Пешикан М. Указ. соч.— С. 86, 87.

²⁰ Парович-Пешикан М. Указ. соч.— С. 98, 99; Кунин В. Э., Кунина Н. Э. Курганные погребения пантикапейского некрополя на северо-восточной окраине г. Керчи // Археология и история Боспора.— Симферополь, 1962.— С. 291, 292.

²¹ Махнева О. А. Расписной эллинистический сосуд из Неополя Скифского // СА.— 1967.— № 1.— С. 253—255.

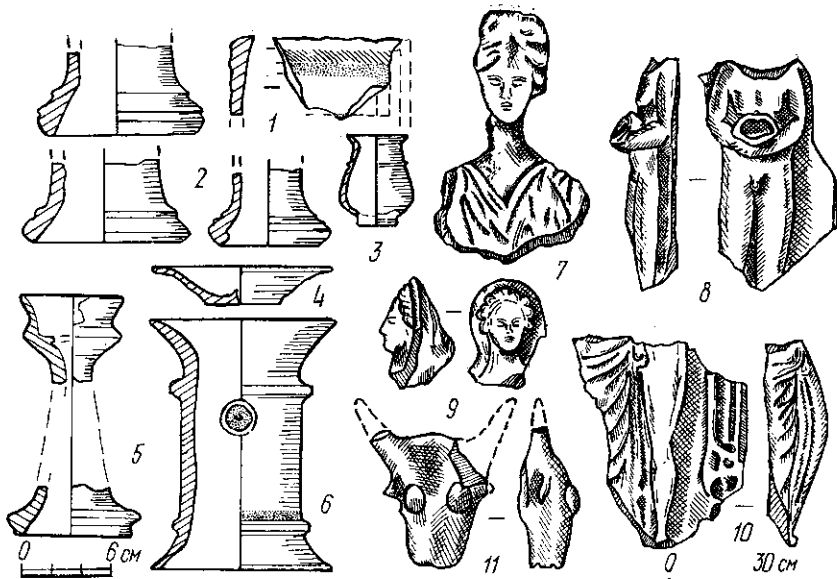

Рис. 6. Культова кераміка і теракоти (1—11).

фрагментів відносяться до посудини, форму якої не з'ясовано (рис. 4, 1). Веретеноподібні флакони представлені уламками як простих сіроглиняних, так і розписаних смугами чорного та червоного лаку (рис. 4, 2). Групу коричневоглиняного кухонного посуду складають дві фрагментовані каструлі з накривками (рис. 5, 6, 7), сковороди (рис. 5, 8) та уламки горщиків. Серед простого гончарного посуду багато фрагментів мисок з петлеподібною ручкою, різноманітних закритих посудин. У цілому побутування описаного набору посуду, широко розповсюдженого протягом II ст. до н. е., можна обмежити другою половиною цього століття, не виключаючи при цьому більш раннього походження окремих посудин.

Предметів побуту та туалету небагато: знайдено уламки двох гончарних (рис. 5, 4, 5) та чернолакового світильників, бронзовий цвях (рис. 5, 3), фібула середньолатенської схеми²² (рис. 5, 2), очкоподібні намистини, перламутрова черепашка *unio*, кістяні накладки²³, оплавлені залізні цвяхи тощо.

Широко представлені різноманітні предмети домашнього культу. Теракотові статуетки грецьких богів, знайдені як у межах комплексу (рис. 6, 7, 8, 10), так і в приміських шарах (рис. 6, 9). Рідкісною для Північного Причорномор'я є знахідка курильниці-фиміатерію (рис. 6, 5). Близькі за формою, датовані рубежем IV—III ст. до н. е., відомі на Ольвійській горі, в садибі Дідова Хата²⁴.

З чотирьох пустотілих вівтариків, половинками відтиснутих у формах (рис. 6, 2), один, що зберігся повністю, був прикрашений двома розетками-наліпленнями та розписом голубою фарбою (рис. 6, 6). Очевидно, їх складовою частиною були мініатюрні чашечка (рис. 6, 4) та кубок (рис. 6, 3), що через малі розміри навряд чи могли використовуватись у побуті. Внутрішня поверхня їх стінок сильно прожарена — найімовірніше, результат спалення ароматичних речовин. Прикрасою теракотового вівтарика міг бути наліп у вигляді букранія (рис. 6, 11). Разом з тим, не виключено, що це фрагмент дитячої іграшки.

Відзначимо також розбите на дрібні шматки велике мармурове

²² Амброс А. К. Фибулы юга Европейской части СССР.— М., 1966.— С. 12.

²³ Высотская Т. Н. Указ. соч.— Рис. 26, 5.

²⁴ Рубан В. В. Раннеэллинистические фиміатерии из Нижнего Побужья // Новые археологические исследования на Одессчине.— К., 1984.— С. 108.

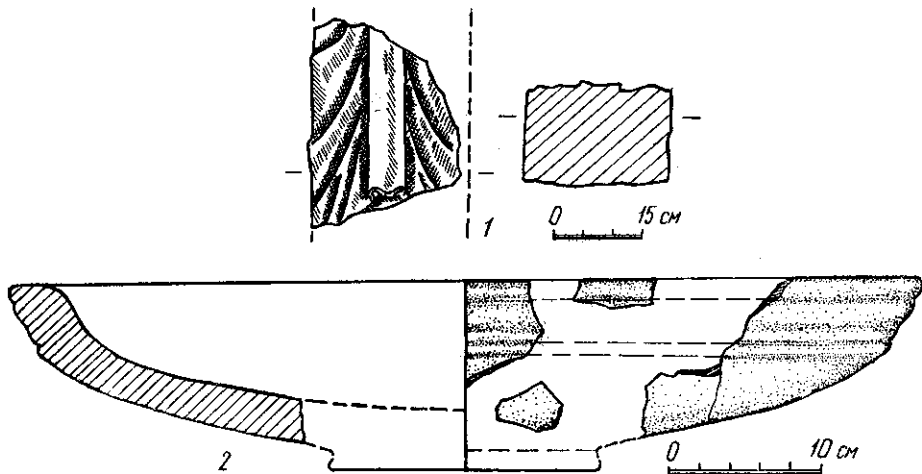

Рис. 7. Вироби з каменю (1, 2).

блюдо (рис. 7, 2), фрагменти якого знайдені як на приміській території, так і в напівпідвалі²⁵. Предмет досить рідкісний, уламки подібних знайдені в культових комплексах Ольвії та Пантікапею відповідно V ст. до н. е. та I ст. н. е.²⁶ Утилітарне використання такої важкої та неміцної речі маловірогідне, найімовірніше, це своєрідний тип вітваря чи жертвовного столу. До групи предметів культу можна віднести і знайдену в розкопці В¹ нижню частину доритової герми, задраповану добре відпрацьованими складками одягу (рис. 7, 1).

Тепер на основі всіх наявних даних стає можливим описати досліджувані об'єкти єдиним комплексом. Перед під'їздом, на вибрукованому майданчику, розміщувалася монументальна споруда у вигляді стіни з двома виступами-портиками, яку було замінено меншою аналогічних розмірів. Відкриті матеріали дозволили О. М. Карасьову узагальнено відновити вигляд споруди та визначити її функції²⁷. Подіуми портиків були виконані з рустованих квадратів, викладених по периметру будови. На камінну забутовку, що заповнювала їхню центральну частину, укладені плити підлоги. Виходячи з пропорцій доричного ордеру, в кожному портику могло знаходитися по шість чотиригранних колон, що підтримували фронтон. Загальна висота його складала 4—4,5 м, що майже вдвоє менше запропонованої в реконструкції Т. М. Висотською²⁸. Основою двохсхилого череп'яного перекриття, очевидно, були дерев'яні балочні конструкції.

В інтерколумнії вміщували присвячення різним грецьким божествам. Збереглися чотири від імені родосця Посідея: Зевсу Атабірію, Афіні Ліндській, Ахіллу Понтарху та богині Родос; Євмена — Деметрі; безіменне — Зевсу-царю, Ахіллу та всім богам. Всі вони виконані у вигляді невеликих мармурових та бронзових статуй богів на мармурових постаментах з написами (рис. 2, 2)²⁹.

На північ знаходилося просторе, вибруковане вапняковою крихтою подвір'я, по периметру обнесене великими будівлями. Будинок з напівпідвалом, найімовірніше, мав другий, житловий, поверх. Сам напівпідвал більш раннього походження, повторно був використаний під час спорудження описаного комплексу.

На півдні майдан двору обмежувала будівля Р так, що його північно-західний кут глухою стінкою з'єднувався з двоповерховим будин-

²⁵ Шульц П. М. Указ. праця.— С. 118.

²⁶ Леви Е. И. Ольвия. Город эпохи эллинизма.— Л., 1985.— Рис. 80, 1, 2; Толстиков В. П. Святилище на акрополе Пантікапея // ВДИ.— 1987.— № 1.— Рис. 15.

²⁷ Карасев А. Н. Указ. соч.— С. 83, 84.

²⁸ Висотская Т. Н. Указ. соч.— Рис. 17.

²⁹ Соломоник Э. И. Указ. соч.— С. 36—38, 41; Дашевская О. Д. Указ. соч.— С. 216.

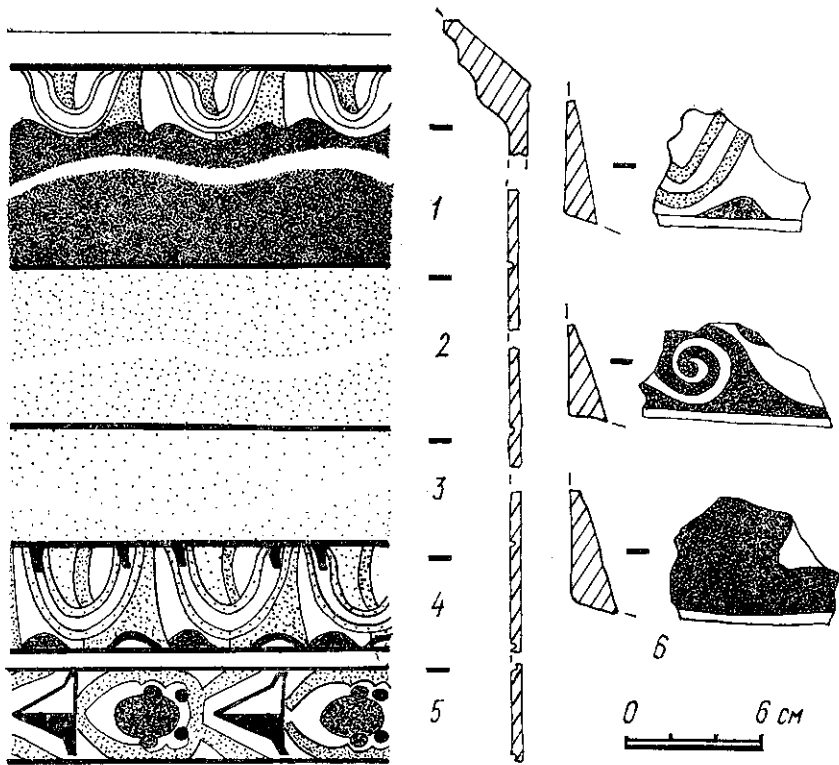

Рис. 8. Деталі розпису східного приміщення будинку Р (реконструкція автора): 1, 4, 5 — геометричний та рослинний орнаменти, 2, 3 — однокольорні смуги, 6 — деталі обрамлення ніш (?).

ком. Центральне та західне приміщення функціонували як житлові чи господарчі. Третє, до якого можна було дістатися через невеликий коридор, мало поліхромний розпис, який складався з однокольорових поясів та смужок рослинного і геометричного орнаментів, що чергувалися (рис. 8). Обидві будівлі мали двосхилий (виходячи з ширини) череп'яний дах, утеплений в'язанками хмизу на глині.

Східну частину подвір'я займала трикамерна споруда. Відсутність у ній печей та слідів череп'яного даху дають підставу припустити нежитлове, можливо, складське чи просто господарське приміщення. Це підтверджується і знахідкою тут свинцевого важіля в 1 міну (260 г) тенедоської вагової системи³⁰ (рис. 5, 1). З півночі двір, ймовірно, перетинала довга споруда, про яку через недослідженість ділянки нічого певного сказати не можна. Проте очевидним є те, що немає підстав відносити даний архітектурно-археологічний комплекс до скіфського населення Неаполя.

Принцип рівнозначно-паралельного планування будівель та скупчення їх навколо двору властивий для грецьких міст Північного Причорномор'я. Наявність напівпідвалів, що передбачало другі поверхи, влаштування череп'яних дахів, утеплення їх глиною та соломкою — теж є характерним для грецького населення античних міст, зокрема, Ольвії³¹. Найближчі аналогії фрескового розпису структурного стилю з перевагою червоного кольору також дає Ольвія³². Використання у побуті гончарного кухонного посуду, широкого асортименту чорнолако-

³⁰ Чуистова Л. И. Античные и средневековые весовые системы, имевшие хождение в Северном Причерноморье // Археология и история Боспора ... — С. 50.

³¹ Крыжицкий С. Д. Жилье дома античных городов Северного Причерноморья. — К., 1982. — С. 31, 149, 150 та ін.; Крыжицкий С. Д. Деякі питання методики реконструкції житлових будинків Північного Причорномор'я елліністичної епохи // Археологія. — 1971. — Вип. 1. — С. 60.

³² Крыжицкий С. Д. Жилье дома ... — С. 38.

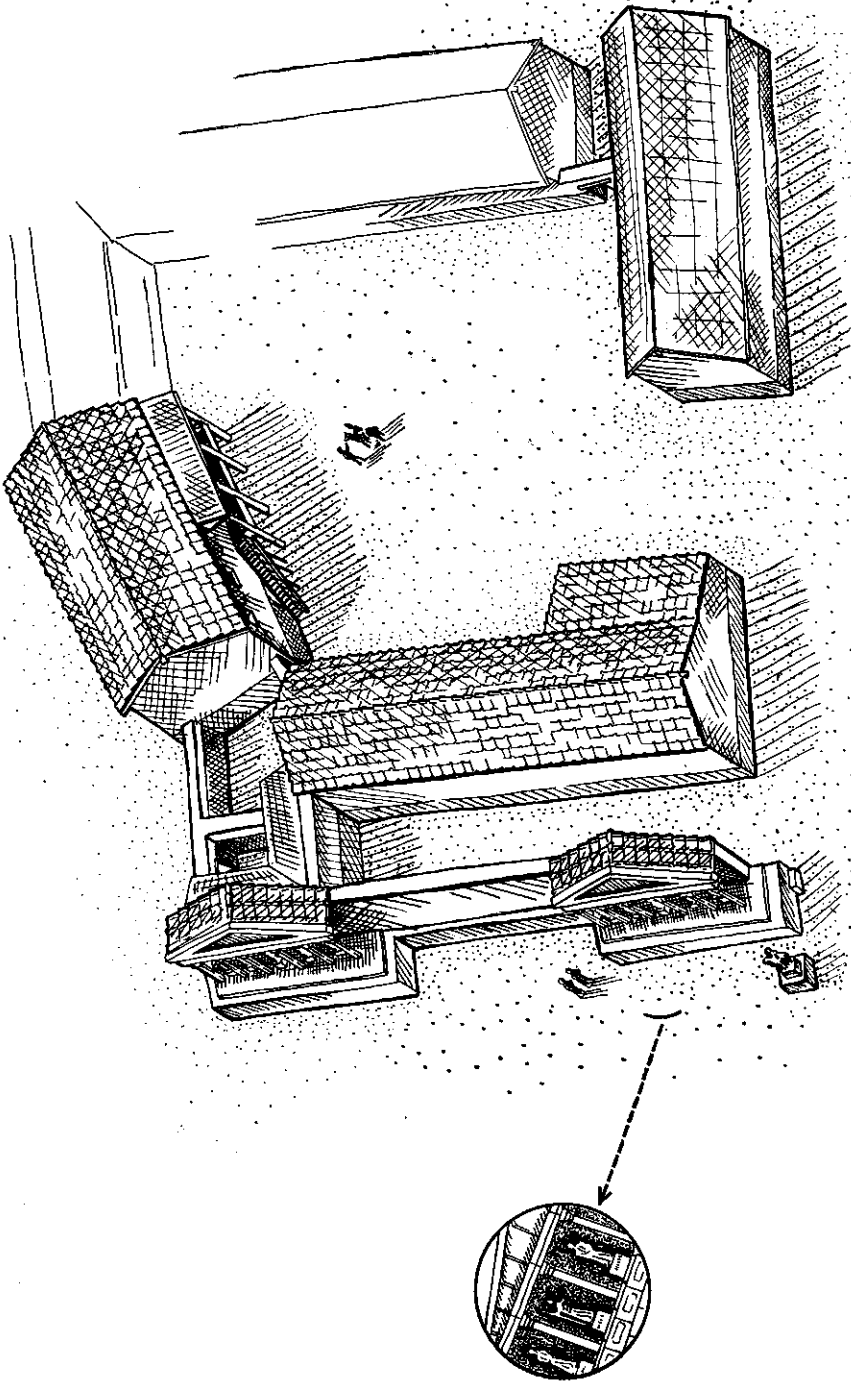

Рис. 9. Грецька факторія. Загальний вигляд (реконструкція автора).

вого та розписного посуду, рожкових світильників характерно саме для грецького населення³³.

Все це разом з групою предметів грецького культу та епіграфічними знахідками переконливо засвідчує належність всієї описаної групи споруд грекам, що проживали на території фортеці. Наявність значних

³³ Археология СССР. Античные государства ... — С. 227, 229—231.

запасів продуктів родоського імпорту, найімовірніше, свідчить про грецьку торговельну факторію, що займалася питаннями транзитної торгівлі у досить великих масштабах.

Поширюючи на описані будівельні залишки загальні риси архітектури житлових будинків грецьких міст Північного Причорномор'я³⁴, уявляється за можливе пропонувати варіант реконструкції всього комплексу споруд перед брамою (рис. 9).

Будинок з портиками та майдан перед ним значною мірою могли виконувати функції теменоса. Будівлі житлового, господарчого та культового характеру групувалися навколо великого двору. Для зберігання предметів торгівлі використовувався просторий підвал та складські приміщення східної будівлі. Переважна більшість родоського імпорту, разом з родоським походженням господаря (чи одного з господарів) факторії Посідея, сина Посідея, дозволяють поставити острів Родос на перше місце в торгівлі з Неаполем. Як доведено багатьма дослідниками, торгівля ця здійснювалася за активного посередництва Ольвії³⁵, звідки пізньоскіфською столицею було запозичено багато архітектурних рішень, культових та побутових елементів. Виникнення та функціонування комплексу відповідно до керамічного матеріалу та родоських клейм можна датувати часом з рубежу III—II ст. до н. е. до 110 р. до н. е.

Ю. П. Зайцев

К ВОПРОСУ О ГРЕЧЕСКОМ НАСЕЛЕНИИ НЕАПОЛЯ СКИФСКОГО

Важной частью проблемы взаимоотношения греческих полисов Северного Причерноморья с соседними народами и государствами является вопрос о греческом населении Неаполя Скифского, известного по данным эпиграфических источников. Новые материалы раскопок 1979 и 1987 гг. в совокупности с данными исследований Тавро-Скифской экспедиции позволили пересмотреть некоторые выводы, установив и доказать наличие здесь греческого хозяйственно-жилого комплекса, функционировавшего с рубежа III—II вв. до н. э. по 110 г. до н. э. и погибшего во время диофантовых войн. Наличие значительных запасов родосского импорта скорее всего свидетельствует о греческой торговой фактории, занимавшейся вопросами транзитной торговли довольно крупного масштаба. Ее возникновение и существование возможно явилось результатом политики Скилура, направленной на создание по греческим образцам позднескифских городов-крепостей.

Yu. P. Zaitsev

CONCERNING GREEK POPULATION OF THE SCYTHIAN NAPLES

A problem on Greek population of the Scythian Naples known according to the epigraphic sources is a part of the problem concerning correlation of Greek polises of the Northern Black Sea area with neighbouring peoples and states. New materials of excavation (1979-1987) along with the data from investigations of the Tavro-Scythian expedition allow revising certain conclusions, establishing and proving the presence of the Greek economic-housing complex here which had been functioning from the 3d-2nd centuries B.C. to the year 110 B.C. and then lost in the period of Diophantus wars. The presence of considerable stores of Rodossian import most likely testifies to the Greek trading stations which dealt with problems of large-scale transit trade. Its rise and existence is possibly a result of the Skilur policy directed towards creation of the Late-Scythian town-fortresses by the Greek specimens.

Одержано 25.04.88.

³⁴ Крижицький С. Д. Деякі питання ... — С. 60—63.

³⁵ Бондарь Н. Н. Торговые сношения Ольвии со Скифией в IV—I вв. до н. э. // СА.— 1956.— № 25.— С. 127.